

CAFER CABBARLI'NIN HİKÂYELERİNDE KADININ BİLİNÇLENME SÜRECİ VE EĞİTİMİN ROLÜ

Erdoğan UYGUR *

Özet: Çağdaş Azerbaycan edebiyatının sembol şahsiyetlerinden biri olan Cafer Cabbarlı şiir, hikâye ve piyes yazarı olarak Azerbaycan toplumunun aydınlanmasına önemli katkılar sağlamış bir edebiyat adamıdır. Eserlerinde yoksulluk, eğitimsizlik, cehalet, hukuk tanımazlık gibi olumsuzlukları eleştiri merkezine almıştır. Edebiyat dünyasına şiirle adım atmış, hikâye ve özellikle tiyatro eserleriyle zirveye ulaşmıştır. Eserlerinin önemli bir kısmında olumsuz gelenekleri ve kadın sorunlarını mercek altına almış; çözümü eğitim aracılığıyla kadının bilinçlenme sürecinde görmüştür. Bu bağlamda hikâye ve piyeslerinde yer verdiği kadın karakterler sürekli bir düşünsel evrim içinde olmuşlardır. Tekâmül etmekte olan kadın Cabbarlı'nın nezdinde donanımlı ve topluma yararlı kadın anlamına gelmektedir. Kaleme aldığı on dört hikâyenin bir kısmında eğitim ve kadın temaları önemli yer tutmaktadır.

Çalışmamızda hikâyelerin bir kısmına ver vermekle birlikte eğitim ve kadın temalarının ele alındığı *Gülzar*, *Dilara*, *Dilber*, *Güler* ve *Firuze* adlı hikâyelerine hususi önem verilmiştir. Bu hikâyeler silsile hâlinde kadınların eğitim yoluyla cehaletten sıyrılmasına, bilinçli ve donanımlı bireyler hâline gelmesine tanıklık etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan edebiyatı, Cafer Cabbarlı, eğitim, bilinçlenme, kadın hakları.

Women's Awareness Process and the Role of Education in Jafar Jabbarli's Stories

Abstract: Jafar Jabbarli, one of the symbolic figures of contemporary Azerbaijani literature, is a poet, storyteller, and playwright who has made significant contributions to the enlightenment of Azerbaijani society. In his works, he criticizes negative aspects such as poverty, illiteracy, ignorance, and lawlessness. He entered the literary world with poetry and reached the peak with his stories and especially theater works. In many of his works, he scrutinized negative traditions and the issue of women; he saw the solution in education as part of women's consciousness-raising process. In this context, the female characters he included in his stories and plays have constantly undergone a process of intellectual evolution. The evolving woman signifies a knowledgeable and beneficial member of society in Jabbarli's view. Among the fourteen stories he penned, education and women's themes are prominent in some.

While mentioning some of the stories in our study, special emphasis has been placed on *Gülzar*, *Dilara*, *Dilber*, *Güler* and *Firuze* where education and women's themes are addressed. These stories, in succession, witness women emancipating from ignorance through education, becoming conscious and knowledgeable individuals.

Key Words: Azerbaijani literature, education, consciousness-raising, women's rights.

Giriş

Azerbaycan'da XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Kasım Bey Zakir (1784-1857), Mirza Şefi Vazeh (1794-1852), Seyit Azim Şirvani (1835-1888), Mirza Fethali Ahundzade (1812-1878) gibi edebiyat adamları maarifçi edebiyat anlayışı ile toplumun gelişmesinde eğitimi ön plana çıkarmışlardır. Cehalet, batıl inanç, kadın-erkek eşitsizliği, hukuk tanımazlık, inanç istismarı, rüşvet gibi toplumsal sorunların aşılması için kız-erkek ayrımı yapmadan okullaşma oranının artırılması gerektiğine vurgu yapılmış, böylece toplumun bilinçlenme sürecini başlatacak bir çağır açılmıştır. Sonraki dönemlerde bu çağır takip eden edebiyat adamları arasında, bütün bu sorunların yanı sıra hususi olarak kadının sosyal statüsüne yönelik eleştiriler getiren aydınlar olmuştur.

Necef Bey Vezirov (1854-1926), Abdurrahim Bey Hagverdiyev (1870-1933), Mirza Elekber Sabir (1862-1912), Üzeyir Hacıbeyli (1885-1948) gibi edebiyat adamları kadın hukuksuzluğunun ortadan kaldırılması ve bilinçlenmesi için eğitimi adres göstermişlerdir (Vezirova, 1985: 8-10). Benzer şekilde Cafer Cabbarlı da şiir, hikâye ve piyeslerinde bilinçli ve mücadeleci kadın figürünün oluşması için kadının eğitim almasını zorunluluk olarak görmüştür.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, uygur@humanity.ankara.edu.tr

Cafer Cabbarlı'nın Hikâyelerinde Eğitim ve Kadın

Cafer Cabbarlı (1899-1934), XX. yüzyıl Azərbaycan edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biridir. Kaleme aldığı şiir, hikâye ve piyes türündeki edebî eserleriyle toplumun ve özellikle kadınların aydınlanmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Cafer Cabbarlı'nın edebî faaliyetlerini iki ana dönem altında incelemek mümkündür. İlk dönem eserlerinde aşk, maişet ve eğitim konuları romantik ve realist söylemlerle daha ön plânda iken, ikinci dönem eserlerinde ideolojik temalar ve mesajlar dikkati çekmektedir. Dolayısıyla, yazar, Azərbaycan'da 1920 sonrasında yönetimin, edebiyat adamlarından beklentilerine uygun bir şekilde, toplumda sosyalizm çerçevesinde bir bilincin oluşmasına katkı sağlamıştır. Verdiği eserlerle, Sovyetler Birliği'nin tamamında bir döneme hâkim olan *sosyalist realizm* edebî akımının Azərbaycan'daki en önemli uygulayıcısı hâline gelmiştir (Uygun, 2004: 32).

Edebiyatın kendi özgül olanaklarıyla zamanın sorunsalının algılanmasını sağlayan önemli bir veri olmasından (Atay, 2016: 162) hareketle, eserlerinde sosyal konulara ayrıntılı bir şekilde yer vermiş, olumsuz gelenek ve göreneklere eleştirmiştir. Eserlerinde inanç istismarı, feodal yapıya karşı mücadele, cehalet, vatan sevgisi, eğitim, kadın hukuku, tiyatro gibi konuları ele almıştır. Bu yönüyle toplumcu bir yazar özelliğine sahiptir.

Cabbarlı, şiir ve drama türündeki eserlerinin yanı sıra, konularını aşk, maişet ve özellikle yoksulluk, cehalet, eğitim, kadın sorunu gibi toplumsal olaylardan alan hikâyeler de yazmıştır. On dört hikâyesi bulunan yazar, ağırlıklı olarak gelenek ve göreneklerin toplum üzerindeki olumsuz etkilerini ve sonuçlarını kimi zaman ironik, kimi zaman da duygusal bir üslûpla dile getirmiştir. Hikâyelerinin bir kısmı çeşitli sebeplerden dolayı yarım kalmış, bir kısmı da 3-4 sayfadan ibarettir. Bunlar yazılış tarihleri veya yayınlanma tarihleri itibarıyla *Aslan ve Ferhat* (1916), *Mensur ve Sitare* (1916), *Ahmet ve Kumru*, *Parapetten Şamahı Yoluna Kadar* (1918), *Müfettiş* (1920), *Çocuk* (1920), *Altın Heykel* (1921), *Kara Kanber* (1924), *Gülzar* (1924), *Dilara* (1924), *Dilber* (1927), *Papak* (1930), *Güler* (1934), *Firuze* (1935) adlı hikâyelerdir.

Yazarın drama eserleri gibi hikâyelerini de iki döneme ayırarak değerlendirmek; konuları tasnif etmek ve Cabbarlı'nın sosyal problemlerle ilgili düşünsel evrimini gözlemlemek açısından yarar sağlayacaktır. Acemilik dönemi denilen 1920 öncesi hikâyelerinde aşk ve maişet konuları ön plândadır. 1920'den sonra yazdığı hikâyelerinde ise daha çok toplumsal sorunlar irdelenmekte ve eleştirel mesajlar verilmektedir. Bu dönemde yazarın piyeslerinde olduğu gibi hikâyelerinde de romantizm ve realizmden sosyalist realizme doğru bir evrilme söz konusudur. İkinci dönemdeki hikâyelerin tamamı neredeyse kadın sorunlarıyla ve kadının bilinçlenme süreciyle ilgilidir. Eserlerin başlığı *Gülzar*, *Dilara*, *Dilber*, *Güler*, *Firuze* gibi sadece kadın isimlerinden oluşmaktadır. Bu hikâyelerde özellikle eğitim ve kadın konusunun merkeze alındığı görülür. Temel problem olarak kadının eğitimsizliği dile getirilir ve kız çocuklarının eğitime yönlendirilmesinin lüzumuna vurgu yapılır. Dönemin Azərbaycan toplumunda kadın, genellikle toplum hayatından uzak olmanın dışında kendi geleceğini belirleme iradesinden de mahrumdur. Gelenekselleşen bir anlayışla kadın okula gönderilmemekte, genellikle kazanç getiren bir eşya gibi görülerek izdivacına büyükler karar vermekte, hatta çeşitli entrikalarla miras hakkına dahi sahip olamamaktadır (İbrahimov, 1961: 503). Örneğin *Kara Kanber* hikâyesinde kadın tıpkı *Sevil* piyesinde olduğu gibi cehaleti yüzünden utanılması ve saklanması gereken bir nesneden farksızdır.

Konuları itibarıyla birbirlerinin devamı gibi görülen hikâyelerde, kadın şahsiyetler bir tekâmül evresindedirler; aksamalara ve olumsuz akıbetlere rağmen bir süreç içinde gelişme göstermektedirler. Başlangıçta eğitimsiz olmaktan kaynaklanan bir cehalet ve naif bir düşünce yapısı söz konusu edilir. Ardından kadının okula yönlendirilme düşüncesi, eğitim almaya başlaması; ancak, geleneklerin etkisiyle eğitimin yarıda kalması, bir sonraki adımda eğitimini tamamlaması ve belirli bir bilinç düzeyine erişmesi, sanata ilgi duymaya başlaması ve bütün

engellere rağmen nihayetinde bilinçli, donanımlı, etkin ve yetkin meslek sahibi bir birey hâline gelmesi kadının eğitim yoluyla aldığı mesafeyi ve elde ettiği başarıyı gözler önüne serer.

Bu çalışmada Cabbarlı'nın hikâyelerinde kadının eğitim yoluyla mecazi anlamda düşünsel bir metaformoz geçirmesi ve cehaletten aydınlanmaya doğru evrilen süreç içindeki serüveni mercek altına alınmıştır.

1. İlk Dönem Hikâyeleri

Aslan ve Ferhad

İlk dönem eserlerinden *Aslan ve Ferhad* 1916'da kaleme alınmıştır. Cabbarlı'nın ilk hikâyelerindendir. Ölümünden epey sonra 1944'te *Veten Uğrunda* dergisinin 1. sayısında yayınlanmıştır (Abasov, 1969: 448). Hayalî bir faciyanın öyküsü olan hikâyede nefsanî ve şehvanî arzuların bireyi ve aileyi tahrip ederek, onların felâketine sebep olması dramatik bir üslûpla okuyucuya aktarılmıştır.

Mensur ve Sitare

Hikâye, muhtemelen 1916'da yazılmıştır. Bu hikâye de ölümünden sonra ilk kez, 1944'te *Veten Uğrunda* dergisinin 7-8. sayılarında yayınlanmıştır (Abasov, 1969: 448). Genç Cabbarlı'nın romantizme meyellediği ilk döneminin bir ürünüdür.

İki amca çocuğunun aşk münasebetini dile getiren hikâyede, Sitare'nin servet uğruna ahdini bozarak bir başkasıyla evlenmesi ve Mensur'un gözyaşları içinde ona yalvararak aşk dilenmesi hikâyenin birinci bölümünü oluşturur. Bu bölüm servetin sevgileri ve aşkları satın almaya muktedir olduğunu gösteren münasebetler içerir. Bölüm, ümitsiz aşkından dolayı intihar etmek üzereyken vazgeçen Mensur'un kendisini mühendislik eğitimine verme kararı ve Sitare'nin kocaya gitmesiyle sona erer.

Mühendislik, Cabbarlı'nın *Aslan ve Ferhad* ve *Firuze* hikâyelerinde olduğu gibi birkaç piyesinde de yer verdiği bir meslektir. Toplumun geleceğinin bu meslekle ilişkilendirilmesi söz konusu gibidir.

Ahmed ve Kumru

Ahmed ve Kumru hikâyesinin elyazması Fuzuli Adına Elyazmaları Enstitüsü'nün Cafer Cabbarlı bölümünde muhafaza edilmektedir. 1991'e kadar yayınlanmayı beklemiştir. Asif Rüstemli'nin takdimi ile 6 Mart 1991'de *Novruz* gazetesinde gün ışığına çıkmıştır (Rüstemli, 2005: 322).

Ahmed ve Kumru 1918 Mart olaylarıyla yarım kalan bir aşk hikâyesidir. Ahmed ile Kumru evlenmek üzere iken Ermenilerin Türklere saldırması sonucunda birbirlerini kaybetmişlerdir. Çatışmalarda Kumru'nun annesi ve babası öldürülmüş, bir kolunu kaybetmiştir. Kumru varlıklı bir genç kız iken her şeyini yitirerek dilencilik yapmak zorunda kalmıştır. Ahmed de aynı kaderi paylaşmaktadır. Cabbarlı Ermeni saldırısının olumsuz etkisini bu küçük hikâyeye göstermek istemiştir.

2. İkinci Dönem Hikâyeleri

Kara Kanber

Bu hikâye 1924'te Kızıl Talebe dergisinde yayınlanmıştır (Rüstemli, 2005: 322). Önemli bir devlet görevinde bulunan Kara Kanber işgal ettiği makama uygun davranışlar sergilemek ister. Kime ne zaman ve ne şekilde davranacağı konusunda bir hayli tecrübe sahibi olur. Belirli bir konfor seviyesine ulaştığında ise sıradan bir ev kadını olan karısının kendisine yakışmadığını düşünmeye başlar. Karısının cehaletinden utandığı için onu evine gelen konuklardan saklar ve nihayetinde karısından ayrılır. Eğitimsiz ve hiçbir güvencesi olmayan kadın bir çırpıda hiç beklemediği, hiç arzu etmediği olumsuzluklarla karşılaşabilmektedir. Hikâye 1927 yılında kaleme aldığı Sevil piyesinin bir bölümüne esin kaynağı olmuştur. Sevil piyesinde de makam sahibi koca, benzer şekilde cahil karısından utanır ve konuklardan saklar.

Gülzar

Hikâye 1924 yılında *Gızıl Gelem* dergisinde yayınlanmıştır (Abasov, 1969: 448). Bu tarih, Cabbarlı'nın düşüncelerinin olgunlaşmaya başladığı döneme aittir. Toplumda tabu olan bazı âdetlerin, gelenek ve göreneklerin eleştirilme vakti gelmiştir.

Gülzar, köylülerin gıpta ettiği 15 yaşında genç ve güzelce bir kızdır. Gülzar'ın, gözleri görmeyen annesinden ve iyi yürekli ağabeyi Aslan'dan başka kimsesi yoktur. Aslan'ın aldığı iki keçiye çobanlık yapmakta ve köyün her sıkıntılı insanına yardım etmektedir.

Bir gün ormandan dönerken başlayan fırtına ve gökten boşanırcasına yağın yağmur altında yolunu kaybeder. Şaşırılmış vaziyetteyken bir adam onu bulur ve bir mağaraya götürür. Mağarada meçhul şahsın tecavüzüne uğrar. Bu durumu kimseye söyleyemez.

Bir müddet sonra, ailesi onu kocaya verir. Düğünde herkes neşe içinde şenlikler düzenlerken, o, kapandığı odasında başına gelen felaketi nasıl açıklayacağını kara kara düşünmektedir. Nihayet durumu kocasına anlattığı zaman kocası tereddüt geçirmekle birlikte Gülzar'ı kovar. Gözü yaşlı Gülzar, çaresizlik içinde, başı eğik kapıdan çıkar. Kapının önündeki kadın kalabalığının arasından geçerek karanlıkta gözden kaybolur gider.

Hikâyenin ana teması, namus kavramının toplumda algılanma biçimiyle ilgilidir. Bunun dışında hikâyede din ve tanrı inancından da bahsedilir. Toplumda namus anlayışı için belirlenen çerçevenin, kalıplaşmış gelenek ve göreneklerle sadece düğün günü ortaya çıkan tek bir göstergeden ibaret oluşu ve bu zihniyeti besleyen sosyal güdülenme hikâyede etraflı bir şekilde ele alınır. Din ve tanrı kavramıyla ilgili olarak, müellif, naif bir inancı dile getirir. Cabbarlı, Kur'an temasını dâhiyane bir şekilde işleyerek, başlangıçta, onu tüm mazlumların yegâne kurtarıcısı olarak gösterir. Ancak, eserin sonunda hüsrana uğrayan masum Gülzar'ın davranışı, Cabbarlı'nın yeni rejimle şekillenen din ve tanrı anlayışı doğrultusunda, Kur'an'ı redde dönüşür.

Hikâye bir sorunu, toplumsal bir olguyu eleştirmeye yöneliktir. Dinî fanatizmden ve gelenek-göreneklerin olumsuz etkilerinden kaynaklanan bu sorunun, namus ve fazilet timsali bir örnekle, yani Gülzar'la ele alınarak, insanların mutsuzluğuna sebep olduğu ifade edilmiştir (Uygur, 2002: 417-419).

Dilara

Dilara hikâyesi 1924'te önce *Komünist* gazetesinin ekinde, sonra da *Kızıl Kalem* dergisinde yayınlanmıştır (Rüstemli, 2005: 322). Okullaşma oranının çok düşük olduğu bir dönemle ilgilidir. Dönemin istisnasız bütün aydın yazarlarının esefle belirttiği üzere özellikle kız çocukları büyük bir oranda okula gönderilmemekte, küçük yaşlarda evlendirilmektedir.

Hikâye, özellikle yoksul kesimler tarafından kız çocuklarının okutulmadığı bir dönemde cehaleti besleyen kısır döngüden kurtulma çabasının tasviri gibidir. Yoksulluğun insanları eğitimden alı koyamayacağı mesajı verilmek istenir. Böyle olmakla birlikte, yoksulluktan kaynaklanan ve bu çabayı engelleyen bir felâketin de altı çizilir.

Çok fakir biri olan Beşir, iş çıkışında evine doğru giderken şehir merkezinde okul çocuklarını görünce onlara imrenir ve 8 yaşındaki kızı Dilara'yı da onların arasında hayal ederek, okula göndermek ister. Bütün cesaretini toplayarak çocukların başındaki kadın öğretmene bu niyetini söyler. Kabul görünce, cebindeki son birkaç kuruşuyla eskiciden kızına çizme, önlük ve okul malzemesi satın alır. O akşam evde şaşkınlık ve sevinç iç içedir. Dilara'nın o vakte dek hiç çizmesi olmamıştır. Aile fertleri bunun şaşkınlığını yaşarken küçük kızın okula gidecek olmasının da sevincini yaşamaktadırlar.

Gece boyunca yağın yağmur bütün sokakları balçık gölüne çevirmiştir. Ertesi gün Beşir erkenden kızını okula götürmek ister. Balçık gölüne dönen yolda, kızının giydiği çizmeleri çamurdan korumak için kızını sırtına alan Beşir'in tökezleyerek çamura düşmesi ve ayağını büyük bir cam parçasının kesmesiyle başlayan kaza, parasızlık yüzünden eve doktor getirilemeyişinden dolayı Beşir'in kangren olan bacağının diz kapağından aşağısının kesilmesiyle sonuçlanır.

Evine ekmek parası getiremeyecek duruma düşen Beşir, okulda giymesi için kızına aldığı eski çizmeyle, eski önlüğe bakarak gözyaşlarına boğulmuştur.

Cabbarlı toplumsal bilinçlenmeye yönelik davranışları özendirme çalışırken, realiteye teslim olmuş ve yoksul kız çocuğunun eğitim serüveni başlamadan sonlanmıştır. Bununla birlikte, hikâye; yoksulluğun getirdiği mahrumiyet ve zor hayat şartlarına rağmen kız çocuklarının eğitim almasının gerekli olduğuna dair düşüncenin yoksul kesimde de kabul görmeye başladığının göstergesi olur. Bunun yanı sıra, hikâyede eğitim alan kız çocuklarının topluma yararlı bireyler olacağının altı çizilmiş ve kadın öğretmen figürüne özellikle vurgu yapılmıştır.

Dilber

İlk kez 1927’de “*Maarif ve Medeniyet*” dergisinin 36-37. sayılarında yayınlanan *Dilber* hikâyesi (Abasov, 1969: 448), köyde hüküm süren gelenekleri eleştirmeye yönelik olarak henüz çocuk yaşta bir kızın okuldan, eğitimden kopartılarak evlendirilmesi üzerine kurulmuştur.

Hikâyenin olay örgüsü *Dilara*’nın devamı gibidir. Bu iki hikâye arasındaki zaman diliminde toplumda belirgin bir bilinçlenme söz konusu olmuş, okullaşma oranında bir gelişme sağlanmış ve Dilber geleneklerin güçlü olduğu kırsal kesimde yaşamasına rağmen okulla buluşmayı başarabilmiştir. Dilber sınıfında gelecek vaat eden çok başarılı bir öğrencidir. Babası Dilber’i sonuna kadar okutmak düşüncesindedir. Kızını istemeye gelenlere kapıyı kapatmaktadır.

Buna rağmen babanın çeşitli vaatlerle ikna edilerek, çok açık ifade edilmese de borçlarına karşılık kızını evlendirmek zorunda kalması hikâyenin trajik yönünü göstermektedir. Bu durum Üzeyir Hacıbeyli’nin *O Olmasın Bu Olsun* piyesindeki babanın durumuyla yakın benzerlik göstermektedir. Mezkûr eserde de baba borçlarına karşılık hiç arzu etmese de kızını evlendirmek zorunda kalmıştır (Hacıbeyli, 1985). Baba, dönürcülerden kızının okutulacağına dair garanti ister. Dönürcülerin sözüne inanan çaresiz baba, ağlamaktan gözleri kızarmış çocuğu gelin eder. Dilber’in evlenmesiyle beraber eve kapatılır ve okul hayatı biter. Onun ideallerini okumak, doktor olmak, insanlığa hizmet etmek, babasının yüzünü ağartmak, ailesini refah içinde yaşatmak süslerken, ideallerinden büsbütün uzaklaşması Dilber’i derinden yaralar. Üstelik koca dayağı da çekilmez bir hâle gelmiş, işkenceye dönmüştür. Çareyi yağmurlu bir akşamüstü koca evinden kaçmakta bulur. Cabbarlı, Dilber’in bu kaçış esnasındaki duygularını, sağanak gibi coşkulu tasvirlerle okuyucuya sunar. Yağmurlu ve fırtınalı bir gökyüzünün altındaki bu kaçış, Dilber’in kendisini bekleyen kaderine koşmasını tasvir eder gibidir. Her taraf zifiri karanlıktır. Fırtınanın sarp kayalıklarda yankılanan uğultusu, denizin azgın dalgalarının feryadı âdeta Dilber’in kötü kaderine ağıt yakmakta, onu kucklamaya çalışmaktadır (Uygun, 2002: 422). Nitekim çok geçmeden bu kucaklaşma gerçekleşir. Dilber zifiri karanlıkta azgın dalgalar arasında kaybolur gider.

Dilber hikâyesi eğitim almaya başlayan kız çocuğunun çırpınışlarını ve henüz tüm engelleri aşmaya muktedir olmadığını trajik bir sonla göstermektedir.

Papak

Papak (1930) hikâyesi ilk defa 7 Aralık 1990’da Edebiyat gazetesinde yayınlanmıştır (Rüstemli, 2005: 323). Hikâyede hiçbir hizmetin götürülmediği, yolu-yolağı, suyu-bulağı olmayan binlerce işçinin yaşadığı bir semt hayatından kesitler yer almaktadır. Güldürü, ironi ve eleştiri yan yanadır. Bu büyük semtte yol olmadığı için kış aylarında her taraf çamur deryasına dönüşmekte, dolayısıyla insanlar ulaşım bakımından büyük sıkıntılar yaşamaktadırlar. Yolun olmadığı bir yerde okul da olmayacağı için çocuklar eğitim alamamakta; hurafeyle büyümektedirler. Benzer şekilde, semtte sağlık hizmeti verecek en küçük bir birimin dahi olmayışı, sağlığını kaybeden insanların üfürükçülere yönelmesine sebep olmaktadır. Böylece, nesillerin bir türlü içinden çıkamadığı kısır döngü devam etmektedir. Bu tür mekânlar, Cabbarlı’nın sürekli eleştirdiği zihniyetin beslene geldiği en önemli kaynağı oluşturmaktadır.

Güler

Güler hikâyesi Azərbaycan Yazıçılar İttifakı'nın ilk kurultayı için yazılmış ve 13 Haziran 1934'te *Komünist* gazetesinin kurultayı konu alan özel sayısında yayınlanmıştır. (Rüstəmli, 2005: 323). Cabbarlı'nın sahnede ve sinemada görmeyi çok arzuladığı kadın oyuncu arayışıyla ilgilidir.

Oktay Eloğlu piyesinde sık sık ifade edildiği üzere tiyatrodan yerli kadın oyuncunun olmayışı sahnelenen eserlerin yüzeysel kalmasına ve inandırıcılıktan uzak olmasına yol açmaktadır. Zaman zaman Oktay Eloğlu piyesindeki Firengiz gibi sanata gönül vermiş kadınlar çıksa da bunlar çeşitli engellemelerle sahneden uzaklaştırılmaktadır.

Hikâyede Güler, sinemada oyuncu olma fırsatını yakaladığı için çok mutludur. Film yapımcıları evine iş görüşmesine giderler. Evde nişanlısına konuyu açarlar. Çağdaş toplumlarda kadının sosyal doku içerisindeki rolüne atıf yaparak, Güler'in sanata ve sinemaya çok değer katacağını; böylece kadının toplum gelişmesinde önemli bir görevi üstleneceğini dile getirirler. Sanattan, eğitimden ve toplumsal gelişmeden söz ederken Güler'in nişanlısı, söylenen her sözü onaylayarak son derece modern fikirli bir insan görüntüsü sergiler. Son derece munis bir ses tonuyla teklifi kendisinin uygun gördüğünü; ancak, Güler'in asla kabul etmeyeceğini söyler.

Hikâyenin ikinci bölümü gergin bir atmosfer içinde kurgulanır. Burada erkek egemen toplumun kadın üzerindeki mutlak hâkimiyeti çok açık bir şekilde gözlemlenir. Güler korkusundan hiçbir şey söyleyemez. Nişanlısı Güler'in kabul etmesi hâlinde bile oyunculuk işinin mümkün olmayacağını; annesinin, kendi annesinin, halasının, teyzesinin ve diğer bütün akrabalarının bu işe karşı çıkacağını kesin bir dille bildirir.

Dönem Sovyet dönemi olmasına rağmen, sanat ihtiyaç duyduğu yerli kadını ciddi anlamda hâlâ bulabilmiş değildir. Toplum baskısı kadını tiyatrodan ve sinemadan uzak tutmaktadır. 1930'lu yılların Sovyet Azerbaycan'ında bu zihniyet henüz devam etmektedir. Cabbarlı, *Güler* hikâyesiyle gelenekselleşmiş toplumsal baskının köklerinin çok güçlü ve derin olduğuna vurgu yapmıştır.

Firuze

Cabbarlı'nın son hikâyesi olan *Firuze* 1935'te *Komünist* dergisinde yayınlanmıştır (Abasov, 1969: 448). Hikâye, eski ile yeni arasındaki farkları somut bir şekilde ortaya koyma amacını taşımaktadır. Sosyalist realizmin talepleri doğrultusunda İdeolojik esaslara göre kurgulanmıştır. Hikâyede bilinçli ve özgür kadın temasının yanı sıra toplumun belirli bir refaha erişmesinin dile getirilmesi amaçlanır. Hikâye bütün olarak değerlendirildiğinde, sosyalizmin insana, dolayısıyla da topluma kazandırdığı kıymetleri sergilemeye yöneliktir.

1929'dan sonra gerçekleşen Bakü'deki modernizasyon hikâyesinin ana konusunu oluşturmaktadır. Hikâyede şehrin mimarî yapısındaki müspet değişikliklerin yanı sıra, otomobil kullanan ve saygın bir meslekte görev yapan özgür kadın (Firuze) profili özellikle vurgulanmıştır. 1930'lu yıllara gelindiğinde, Cabbarlı'nın sıklıkla dile getirdiği "hayatta inkılap, maişette inkılap, insanların şuurunda inkılap" düsturundan hareketle üretim araçları yenilenmiş, eğitimde, mimaride ve sanayide çok önemli gelişmeler kaydedilmiş; Bakü mamur hâle getirilmiştir. Bir başka ifadeyle, yeni yönetim, Azerbaycan halkının sosyal ve iktisadî gelişimi için plânlı-programlı bir kalkınma sürecini çöktan başlatmıştır.

İki bölümden oluşan hikâyenin ilk bölümünde sosyalizm öncesi dönem ve sosyalizm dönemiyle ilgili kıyaslamalar, hikâyeye konu olan bir aile dramı aracılığıyla yapılmıştır.

Mühendislik eğitimi için Leningrad ve Moskova'ya giden, daha sonra da gönüllü asker olan Memmed'in bir müddet sonra ailesiyle irtibatı kesilir. Annesi, kız kardeşi ve karısı Firuze'yi 6 yıl sonra döndüğü Bakü'nün her yerinde arar, ama bir sonuç alamaz. Hatta eski evlerinin yerini dahi bulamaz. Çünkü Bakü bütünüyle değişmiştir. Yıkık-dökük tek katlı evler, dar ve çamurlu sokaklar yerini görkemli binalara, geniş caddelere, park ve bahçelere bırakmıştır.

Memmed, yıllar öncesinden tanıdığı bir doktorun levhasını tesadüfen görür. Doktora durumu izah eder. Sohbet esnasında, eski Bakü ile yeni Bakü arasındaki farklılıklar ortaya konur. Hikâyede feodal Çarlık dönemindeki üretim araçlarının ilkelliği art zamanlı ifadelerle dile getirilir: Memmed'in babasının, ağanın zoruyla indiği petrol kuyusunda gaz zehirlenmesinden dolayı can verisi dramatize edilerek, bugünkü üretim tesislerinin modern ve sıhhi oluşundan övgüyle bahsedilir.

Hikâyenin devamında Memmed'in karısının bu doktorun yanında pratisyen olarak çalıştığı anlaşılır. Hüzün ve sevginin iç içe yaşandığı duygusallığın ardından, ikinci bölüm başlar. Bu bölümde karı-koca, doktorla birlikte evlerine dönerler. Kıyaslama, yolculuk boyunca devam eder.

Hikâye arzu edilen bir sonla tamamlanır. Memmed'in kız kardeşi Züleyha eğitimini tamamlamış ve başarılı bir matematik öğretmeni olmuştur; annesi toplumsal sorunlarla ilgili makaleler yazmakla meşguldür. Finalde Memmed'i bekleyen en şaşırtıcı ve sevindirici haber ise 6 yaşında bir oğlunun olduğunu öğrenmesi olmuştur. 6 yaşındaki bu çocuğun, büyüdüğünde doktor olacağını ifade etmesi "insan şuurundaki inkılap" sürecinin nesiller boyunca devam edeceğini göstermektedir (Uygur, 2002: 424-426).

Sonuç ve Değerlendirme

Cabbarlı hikâyelerinin tamamında topluma yönelik mesajlar vermek amacıyla anlaşılır bir dil kullanmıştır. Sade anlatımıyla Gülzar'ların, Dilara'ların, Dilber'lerin, Güler'lerin talihsizliğini herkesin yüreğinde hissetmesini arzulamıştır. Kadının toplumda hak ettiği değeri ve yeri belirlemek bakımından eğitim almasının zaruretini defaten vurgulamıştır. Sosyal gerçeklikten hareketle hikâyelerinin konusu genellikle bu doğrultuda olmuştur.

Romantik konulardan eleştirel konulara ve oradan da sorunların göreceli olarak çözümlenmesi aşamasına geçişte aklın yanı sıra duygu unsurundan da yararlanmayı ihmal etmemiştir. İkinci dönem hikâyelerinde başlangıçta gerçeklik olgusuna teslimiyet söz konusu olmakla birlikte, ardıcıl karakterler vasıtasıyla kadının bu teslimiyetten kurtulmak amacıyla bir arayış içinde olduğu ve çaba gösterdiği dikkati çekmektedir. Eğitim bu çabanın en önemli uygulama zemini durumundadır. Dilara hikâyesi eğitim almanın lüzumuna olan inancın işaretlerini taşımaktadır. Dilber eğitim almaya başlayan kadının sosyal hayatta başarılı olacağına dair ümidin göstergesi gibidir. Güler sanatıyla sosyal hayata önemli katkılar sağlayacak düzeye gelmiş bir figürdür; ancak, geleneklerin hâlâ güçlü olduğu bir ortamda bulunması kendisi açısından bir talihsizlik olarak değerlendirilmelidir. Firuze'ye gelinceye kadar sürekli çaba gösteren; ancak, başarıya ulaşamayan kadın figürü nihayet Firuze ile eğitimini tamamlamış kadın olarak üretkenlik, öz güven ve eriştiği mevki bakımından bütün engelleri aşmış bir görüntü arz eder.

Cabbarlı'nın hikâyelerinde kadının eğitim alması ve bilinçlenme sürecinin başlaması eş zamanlı (senkronize) bir seyir izlemiş ve eğitimli kadın itiraz eden, düşünce geliştiren, sosyal hayatın içinde özgül ağırlığı olan bilinç seviyesi yüksek kadın tipine evrilmiştir.

Cabbarlı, tiyatro eserlerinde de benzer şekilde böyle bir silsileyi takip etmiş ve zaman içinde en zayıf kadın tipinden Sevil, Almaz, Gülsabah gibi en güçlü kadın karakterlere ulaşmayı başarmıştır. Hikâyelerinde kadının sancılı bir şekilde Gülzar'ın reddiyesi ile başlayan düşünsel evrimi kadın bilincinin tekemmül ettiği ve kadının birey hâline geldiği Firuze ile tamamlanır. Dolayısıyla eğitimsiz, mahcup, utangaç, zayıf, mağdur, ezilen kadın tipi, yerini eğitimli, iradeli, girişken, üretken ve verimli özgür kadın karaktere bırakmıştır. Bu bağlamda güçlü karakterler sayesinde olumsuzlukların da giderek etkisini yitirmeye başladığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abasov, Şemseddin (1969), Cafer Cabbarlı, Eserleri Üç Cildde, Üçüncü Cild, Bakı, Azərbaycan Dövlət Neşriyyatı.
- Atay, Ayşe (2016), “Edebiyat, Toplum, İdeoloji Etkileşimlerinde Tepkisel Süreç Ve Azərbaycan Örneği”, *Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu, 28-30 Nisan 2016 Bartın: Bildiriler Kitabı 2. Cilt*, (ss. 161-170).
- Hacıbeyli, Üzeyir (1985), *Seçilmiş Eserleri*, Bakı, Yazıçı.
- İbrahimov, Mirze (1961), *Helgilik ve Realizm Cebhesinden*, Bakı, Azərbaycan Dövlət Neşriyyatı.
- Rüstemli, Asif (2005). Cafer Cabbarlı. Eserleri. Dörd Cildde. I Cild. Bakı, Şerq-Gerb.
- Uygur, Erdoğan (2004), “Azərbaycanlı Şair ve Yazar Cafer Cabbarlı”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 9-33.
- Uygur, Erdoğan (2002), Cafer Cabbarlı'nın Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vezirova, Feride, *Edebi Geydler, Tedgigler*, Bakı, Yazıçı, 1985.